

تحلیل اقتصادی مراتع واگذار شده استان آذربایجان شرقی

(مطالعه موردی شهرستان میانه)

ابوالفضل سیاری، کارشناس ارشد اداره کل منابع طبیعی استان آذربایجان شرقی
صادق خلیلیان، دانشگاه تربیت مدرس تهران، دانشکده کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی

چکیده:

مراتع کشور با مساحتی بالغ بر ۹۰ میلیون هکتار حیاتی‌ترین بستر توسعه پایدار محیط‌زیست و پدیده‌های اکولوژیکی محسوب می‌شوند و در واقع زیربنایی برای کشاورزی به شمار می‌روند. این عرصه وسیع نقشی اساسی و تعیین کننده در صنعت دامداری کشور و به ویژه تغذیه سنتی دام دارد. افزایش روز افزون تقاضای محصولات دامی به دلیل افزایش جمعیت از یک طرف و افزایش تعداد دامدار و دام از سوی دیگر، به منظور پاسخگویی به تقاضای مذکور موجب بهره‌برداری بی‌رویه از مراتع و نابودی پوشش گیاهی این منابع شده است. با توجه به اهمیت این منابع، اصلاح و احیای آنها، اهمیت بسیار زیادی در اقتصاد عشایری و روستایی کشور دارند. دولت به‌عنوان متولی اصلی مراتع تاکنون راههای بسیار زیادی برای اصلاح و احیای این منابع خدا دادی در پیش گرفته است. در طول برنامه‌های پنجساله اقتصادی و اجتماعی کشور و به منظور مشارکت مردم در امور این منابع، سعی شده است تا به طریقی این منابع در اختیار بهره‌برداران قرار گیرند تا نسبت به اصلاح و احیای آنها اقدام نمایند. بنابراین، مراتع در قالب طرحهای مرتعداری به مرتعداران واگذار گردیده تا با ایجاد حس مالکیت به اصلاح و احیای آنها پردازند. در این جهت استان آذربایجان شرقی با مساحت مرتعی

در حدود ۲۳۹۶۴۵۰ هکتار جزء یکی از استانهای فعال کشور در امر واگذاری مراتع بوده است. قسمت عمده این طرحها در شهرستان میانه با پوشش مرتعی بالغ بر ۳۵۰ هزار هکتار قرار دارد.

در این مطالعه موردی از بهره‌برداران طرحهای مرتعداری و طرحهای سنتی مصاحبه بعمل آمده است و پرسشنامه‌های مورد نظر تکمیل گردیده‌اند. در نهایت با استفاده از نتایج استخراج شده از پرسشنامه و با استفاده از ابزارهای اقتصادی مهندسی نسبت به فایده به هزینه و نرخ بازدهی طرحهای مرتعداری محاسبه گردیده‌اند.

۷۱ درصد طرحهایی که توجیه اقتصادی دارند در مناطق بیلاقی بوده و ۲۹ درصد آنها را مراتع قشلاقی تشکیل می‌دهند، همچنین نتایج نشان می‌دهند که در ۶۰ درصد طرحهایی که توجیه اقتصادی دارند زیر ۲۰ نفر و ۴۰ درصد آنها بالای ۲۰ نفر مشارکت دارند. از بررسی نتایج چنین بر می‌آید که ۸۰ درصد طرحهایی که دارای توجیه اقتصادی هستند کمتر از ۱۰۰۰ هکتار مساحت دارند.

با بررسی نتایج می‌توان به این مطلب اشاره کرد که در تهیه و اجرای طرحهای مرتعداری دقت بیشتری اعمال گردد و بدون انجام مطالعات واقعی در مورد توانهای بالقوه اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی موجود منطقه طرحی نوشته و اجرا نگردد. همچنین پیشنهاد می‌گردد که طرحهایی اجرا گردند که نرخ بازدهی داخلی بیش از ۲۰ درصد و نسبت فایده به هزینه بیش از یک داشته باشند و واگذاری مراتع در حداقل وسعت اقتصادی انجام گردد و واگذاری مراتع تا آنجا که ممکن است به صورت واگذاری به صورت انفرادی و گروههای کوچکتر از ۲۰ نفر و به شکل تعاونی صورت گیرد.

واژه‌های کلیدی:

مرتع، مرتعداری، تحلیل اقتصادی، نرخ بازدهی و هزینه.

مقدمه:

توسعه اقتصادی، اجتماعی فرایندی است چند بعدی که از دو قرن پیش آغاز شده و سبب پیدایش شکاف عظیمی بین جوامع توسعه نیافته گردیده است، بنابراین کلیه کشورهای توسعه نیافته به نحوی از انحاء در تکاپوی دستیابی به این پدیده پیچیده می‌باشند. با رسیدن به این هدف، فراهم آوردن ابزارهای لازم و مهیاسازی بسترها، شناخت وضعیت موجود و توانهای بالقوه ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا مراتع به‌عنوان یکی از سرمایه‌های ملی و یکی از مهمترین منابع طبیعی و اقتصادی هر کشوری محسوب می‌گردند. این منابع علاوه بر تأمین بخش عظیمی از خوراک دامها (بیش از ۱۰ میلیون تن علوفه خشک در سال) و تولید محصولات دارویی، مزایای زیست محیطی دیگری مانند تلطیف هوا، ممانعت از بروز سیل و حفظ حیات وحش را نیز در بر دارند.

برای حفظ این ذخایر و جلوگیری از روند تخریب آن و با توجه به محدودیت امکانات مالی دولتی، دولت اقدام به واگذاری مراتع و جلب مشارکت روستاییان و عشایر برای احیاء و اصلاح مراتع نمود. این واگذاری در قالب طرحهای مرتعداری صورت پذیرفت. با توجه به اینکه طرحهای مرتعداری اجرا شده در مناطق مختلف با توجه به شرایط آب و هوایی و کیفیت مراتع و دیگر عوامل مؤثر با همدیگر تفاوت‌های اساسی دارند، بنابراین اندازه اقتصادی مراتع و وضعیت درآمدی اقتصادی بهره‌برداران نیز متفاوت خواهد بود. به منظور تطبیق اهداف کلی طرحهای مرتعداری با شرایط و خصوصیات مختلف هر منطقه این امر ضروری به نظر می‌رسد که طرحهایی که تاکنون اجرا شده‌اند مورد ارزیابی قرار گرفته و جزییات و نقاط ضعف و قوت هر طرح مشخص گردد و برای اقدامات بعدی تصمیم‌های منطقی‌تری گرفته شود. به یقین

معیارها و شاخصهای مربوط به ارزیابی اقتصادی مراتع میزان موفقیت طرحهای مرتعداری را افزایش می‌دهند.

در این راستا استان آذربایجان شرقی با مساحت مرتعی بالغ بر ۲۳۹۶۴۵۰ هکتار (۵۱/۰۶ درصد از کل مساحت استان)، جزء یکی از استانهای فعال در امر واگذاری مراتع به حساب می‌آید. گرایش مرتع استان اساساً پس رونده است. شهرستان میانه وسیع‌ترین شهرستان استان محسوب می‌گردد که ۱۱/۹ درصد از کل پهنه استان را شامل می‌شود، مساحت منابع طبیعی شهرستان میانه ۳۳۱۵۷۰ هکتار برآورد گردیده است و تعداد کل طرحهای اجرا شده در این شهرستان ۱۴ مورد می‌باشد.

در این مطالعه سعی شده است که طرحهای مرتعداری انجام گرفته در سطح شهرستان میانه، با بهره‌گیری از روشهای اقتصاد مهندسی (معیارهای نرخ بازده داخلی و نسبت منفعت به هزینه) مورد ارزیابی قرار گیرد.

مواد و روشها:

روش گردآوری اطلاعات:

شیوه کار در این بررسی که مطالعه‌ای موردی می‌باشد به صورت تکمیل پرسشنامه و مصاحبه بوده است. جامعه آماری مورد بررسی در این تحقیق بهره بردارانی از مراتع می‌باشند که طی برنامه‌های اول و دوم توسعه، طرح واگذاری مراتع به آنها صورت پذیرفته و این افراد فعالیتهای مرتعداری و دامداری خود را در قالب طرحهای مرتعداری انجام می‌دهند. برای مقایسه مراتع واگذار شده در قالب طرح مرتعداری و مراتعی که طرح در آنها اجرا نشده از بهره برداران که به صورت سنتی و بدون اجرای طرح مرتعداری، مشغول به فعالیت می‌باشند نیز پرسشنامه پر شده است. تعداد طرحهای اجرا شده در شهرستان میانه ۱۴ فقره می‌باشد.

با توجه به تعداد طرحهای اجرا شده در منطقه مورد مطالعه، برای نمونه گیری ابتدا با استفاده از تعداد دامهای ارایه شده در شناسنامه طرحها، تبدیل به یک واحد یکسان یعنی واحد دامی اقدام نمودیم. بر این اساس، هر رأس گوسفند یک واحد دامی، هر رأس گاو، گاو میش، اسب، و سایر چهارپایان بزرگ پنج واحد دامی و بز و بزغاله تا شش ماهگی $0/6$ واحد دامی، هر رأس شتر هفت واحد دامی مد نظر قرار گرفت و بعد به میانگین گیری بر اساس واحد دامی اقدام گردید. سپس از هر طرح به نسبت بهره برداران آن طرح که تعداد دامهایشان بر اساس واحد دامی در حول و حوش میانگین بدست آمده بود تعدادی به عنوان نمونه انتخاب گردیدند. برای نمونه گیری از مراتع سنتی به صورت نمونه گیری تصادفی ساده اقدام گردید و حتی المقدور سعی شد از مرتعدارانی نمونه گیری شود که از لحاظ شرایط اقلیمی و اجتماعی در وضعیت مشابه با بهره برداران در قالب طرح مرتعداری باشند.

مبانی نظری

برای بررسی جنبه‌های مختلف اقتصادی یک طرح لازم است که کلیه هزینه‌ها و درآمدهای مستقیم و غیر مستقیم طرحها در نظر گرفته شوند. بدین منظور در مورد هزینه‌ها و درآمدهای مستقیم و غیر مستقیم به اختصار توضیحاتی نیز ارائه شده است:

هزینه‌های مستقیم و غیر مستقیم طرح

این نوع هزینه‌ها، هزینه‌های سرمایه‌ای و هزینه‌های نگهداری طرح را شامل می‌شود. هزینه‌های سرمایه‌ای به‌طور معمول در سالهای اولیه اجرای طرح صورت می‌گیرد و به عنوان هزینه‌های غیر مستقیم طرح لحاظ می‌کنیم (۲۴). در صورتی که هزینه‌های نگهداری بعد از اجرای طرح و تا پایان عمر مفید طرح در نظر گرفته می‌شود.

بعضی از طرحها از لحاظ سرمایه‌گذاری اولیه ممکن است به هزینه کمی نیاز داشته باشند، ولی هزینه‌های نگهداری مهمتر است. هزینه‌های غیر مستقیم شامل منافع یا درآمدهایی است که در اثر اجرای طرح یا یک برنامه توسعه منطقه‌ای از دست می‌رود. همچنین در اینگونه طرحها با هزینه فرصت از دست رفته نیز مواجه هستیم که عبارت است از درآمدی که می‌توانستیم داشته باشیم اما از دست رفته است. این نوع هزینه‌ها جزء هزینه‌های غیر مستقیم قلمداد می‌شوند.

درآمدهای مستقیم و غیر مستقیم طرح

شامل درآمدهای حاصل از علوفه، چوب، گیاهان دارویی، صنعتی، میزان آبی که به صورت آبهای زیرزمینی و سطحی ذخیره می‌شود و می‌گردد. از درآمدهای غیر مستقیم می‌توان افزایش تولیدات دامی و استفاده از اراضی جدید را نام برد. همچنین اماکن، تأسیسات و زمینهایی که در اثر عدم اجرای طرح ممکن است از میان بروند، پس از اجرای طرح محفوظ خواهند بود. ارزش این اماکن، تأسیسات و زمینها را محاسبه کرده و جزء درآمدهای غیر مستقیم برای طرح منظور می‌کنیم به عبارت دیگر اگر طرح اجراء نشود و این سرمایه در اثر وقوع سیل از میان برود مقدار هزینه‌ای برای بازگشت حالت اولیه ضرورت دارد. پس از اجرای طرح این هزینه‌ها را نخواهیم داشت و به همین دلیل به عنوان درآمدهای غیر مستقیم طرح لحاظ می‌کنیم (۲۴).

چون هزینه و تولید درآمد طرحهای منابع طبیعی و کشاورزی هم زمان نیست و بیشتر هزینه‌های طرح در ابتدا انجام می‌گیرد ولی درآمدهای آن بعد بدست می‌آید لازم است تا درآمدها و هزینه‌های هر طرح را به یک مبدأ مشترک زمانی تبدیل کرد که برای این کار از فرمولهای مختلف نرخ تبدیل ارزش استفاده می‌نماییم.

روش بررسی برای توجیه اقتصادی طرحهای مرتعداری روشهای مختلفی وجود

دارد که بعضی از این روشها عبارتند از:

- روش تحلیل ارزش کنونی

- روش نسبت فایده به هزینه

- روش نرخ بازده داخلی

در روشهای دوم و سوم از روش اول استفاده می‌شود بدین مفهوم که در فرمولهای روش نسبت فایده به هزینه و نرخ بازدهی داخلی، از ارزش کنونی منافع و هزینه‌ها استفاده می‌گردد و یا از معادل گردش نقدی سالانه درآمدها و هزینه‌ها استفاده می‌شود. در این روشها برای محاسبه منافع و هزینه‌های طرح به صورت زیر عمل می‌نماییم. $A=B - C$

C: ارزش کنونی منافع بدون اجرای طرح مرتعداری

B: ارزش کنونی منافع با اجرای طرح مرتعداری

A: ارزش کنونی منافع طرح

معیار نسبت فایده به هزینه

این معیار که به شاخص سواد آوری نیز معروف است در ارزیابی طرحها کاربرد زیادی دارد و یکی از معیارهایی بوده است که از ابتدای تحلیل ارزیابی طرح مد نظر مدیران قرار گرفته است به عبارت دیگر تحلیل هزینه و فایده (Cost-Benefit Analysis) که در این معیار مورد استفاده قرار می‌گیرد در حقیقت پایه و اساس ارزیابی طرحها می‌باشد.

براساس معیار نسبت فایده به هزینه لازم است برای هر طرح ارزش فعلی فایده‌ها و هزینه‌ها به‌طور مجزا محاسبه نمود و آنها را به ترتیب در صورت مخرج یک کسر قرار داد، به عبارت دیگر چنانچه ارزش فعلی عایدی‌های یک طرح را با (B) و ارزش فعلی هزینه‌های آنرا با (C) نمایش دهیم در این صورت نسبت فایده به هزینه را می‌توان به صورت $\frac{B}{C}$ نشان داد. چنانچه نسبت $\frac{B}{C}$ بزرگتر از یک باشد طرح قابل

قبول خواهد بود و چنانچه نسبت $\frac{B}{C}$ کوچکتر از یک باشد طرح قابل قبول و اقتصادی نمی‌باشد

$$\frac{B}{C} = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{B_t}{(1+i)^t}}{\sum_{t=1}^n \frac{C_t}{(1+i)^t}}$$

B_t : درآمدهای هر سال

C_t : هزینه‌های هر سال

i : نرخ بهره

n : تعداد سالها

چنانچه طرحها در دو حالت، با هم مقایسه شوند بایستی از اصول روش

سرمایه‌گذاری اضافی استفاده نموده و نسبت تفاوت $\frac{B}{C}$ را تشکیل داد:

$$\frac{\Delta B}{\Delta C} = \frac{\Delta PW_B}{\Delta PW_C}$$

PW_B : ارزش حال درآمدها

PW_C : ارزش حال هزینه‌ها

$$\frac{\Delta B}{\Delta C} = \frac{\sum_i^n = 1 \frac{B_{n1} - B_{n2}}{(1+i)^n}}{\sum_i^n = 1 \frac{C_{n1} - C_{n2}}{(1+i)^n}}$$

B_{n1} : درآمدهای هر سال در حالت اجرای طرح

B_{n2} : درآمدهای هر سال در حالت بدون اجرای طرح

C_{n1} : هزینه‌های هر سال در حالت اجرای طرح

C_{n2} : هزینه‌های هر سال در حالت بدون اجرای طرح

ارزش فعلی خالص

ارزش فعلی خالص در حقیقت تفاوت بین ارزش فعلی منافع و یا عایدی‌های یک طرح و ارزش فعلی هزینه‌های طرح می‌باشد. بنابراین با توجه به اینکه برای محاسبه ارزش فعلی نیاز به نرخ تنزیل است بنابراین، این معیار وابستگی شدیدی به نرخ دارد. چنانچه ارزش فعلی عایدی‌های یک طرح را با B و ارزش فعلی هزینه‌های آن را با C نمایش دهیم، در این صورت ارزش فعلی خالص طرح برابر است با:

$$NPV = B - C$$

براساس این معیار طرحی در اولویت بالاتری قرار می‌گیرد که دارای ارزش فعلی خالص بیشتری باشد. چنانچه ارزش فعلی یک طرح مثبت باشد و محدودیت بودجه نیز وجود نداشته باشد آنگاه طرح از دیدگاه این معیار قابل قبول است. در مقابل چنانچه ارزش فعلی خالص طرح منفی شود این طرح پذیرفته نمی‌شود. در مورد طرح‌های مانع‌الجمع که فقط یک طرح امکان اجرا دارد، بر مبنای این معیار، طرحی انتخاب می‌شود که دارای بیشترین ارزش فعلی خالص باشد (۸).

معیار نرخ بازده داخلی

یکی از معیارهایی که به طور ضمنی به مفهوم ارزش زمانی پول توجه می‌کند معیار نرخ بازده داخلی^۱ است. منظور از نرخ بازده داخلی یک طرح سرمایه‌گذاری، در حقیقت نرخ تنزیلی است که در آن ارزش فعلی خالص طرح (NPV) برابر با صفر شود. به عبارت دیگر چنانچه نرخ تنزیلی (برای مثال ۷) وجود داشته باشد که در این نرخ بتوان نوشت:

$$NPV (r) = 0$$

در این صورت r نرخ بازده داخلی این طرح نامیده می‌شود. در این روش، نرخ بازده سرمایه مصرف شده در یک طرح را محاسبه کرده و آن را با حداقل نرخ بازده قابل قبول مقایسه می‌کنند، در صورتی که نرخ بازده محاسبه شده بیشتر از حداقل نرخ باشد، پروژه پذیرفته می‌شود و در صورتی که نرخ بازده محاسبه شده کمتر از حداقل نرخ باشد، طرح رد می‌گردد. برای محاسبه از فرمول زیر استفاده می‌گردد.

$$\sum_{t=1}^n 1 \frac{B_t}{(1+i)^t} = \sum_{t=1}^n 1 \frac{C_t}{(1+i)^t}$$

$$\sum_{t=1}^n 1 \frac{B_t - C_t}{(1+i)^t} = 0$$

اگر طراحی از مؤلفه‌های سرمایه اولیه (P)، ارزش اسقاطی (SV)، درآمد سالیانه (A)، عمر مفید n تشکیل شده است رابطه زیر، نرخ بازده داخلی (نرخ بازگشت سرمایه)

$$-p + A (P/A, i\%, n) + SV (P/F, i\%, n) = 0$$

^۱ - این معیار به نرخ بازده اقتصادی و کارآیی نهایی سرمایه (MEC) که اولین بار توسط کنیز (Keynes) عنوان شده است نیز معروف است.

اگر طبق رابطه بالا بخواهیم نرخ بازده داخلی را محاسبه کنیم، باید از طریق روش آزمون و خطا، اینکار را انجام دهیم. بدین ترتیب که رابطه فوق مقادیر مختلف (i) قرار داده می‌شود، ولی برای شروع محاسبات بهتر است مقادیر (i) تخمین زده شود، پس از آزمون دو یا چند نرخ بهره متفاوت (محاسبه ارزش کنونی خالص با نرخهای متفاوت) از رابطه زیر برای بدست آوردن نرخ بازده داخلی استفاده می‌کنیم، این رابطه به رابطه^۱ میان‌یابی مشهور است.

$$\frac{\text{ارزش کنونی خالص با نرخ پایین}}{\text{تفاوت مطلق بین دو ارزش کنونی}} = \text{تفاوت دو نرخ فرضی} + \text{نرخ پایین} = \text{نرخ بازده داخلی}$$

نتایج و بحث:

بعد از مشخص شدن منافع و هزینه‌ها از دو روش نرخ بازده داخلی و نسبت فایده به هزینه نسبت به ارزیابی طرحها اقدام می‌نماییم. نرخ بهره قابل قبول ۲۰٪ در نظر گرفته شده است. نتایج حاصل از ارزیابی‌ها که توسط نرم‌افزارهای EEA31 و Ezeash صورت گرفته است در جدول شماره (۱) آورده شده است:

جدول شماره (۱): مقایسه طرحها براساس معیار نرخ بازده داخلی

شماره طرح	نوع مرتع	نرخ بازده داخلی	شماره طرح	نوع مرتع	نرخ بازده داخلی
۱	بیلاقی	۴۲/۶۸	۸	قشلاقی	۳/۰۰
۲	بیلاقی	۵/۳۸	۹	قشلاقی	۲۷/۳۴
۳	بیلاقی	۳۷/۶۵	۱۰	قشلاقی	۴۳/۷۵
۴	بیلاقی	۳/۶۹	۱۱	قشلاقی	۶/۵۱
۵	بیلاقی	۱۵/۷۱	۱۲	قشلاقی	۴۶/۱۸
۶	بیلاقی	۱۳/۴۳	۱۳	قشلاقی	۷/۵۴
۷	بیلاقی	۵۸/۴۶	۱۴	بیلاقی	۶۹/۹

از نتایج چنین بر می آید که از لحاظ معیار نرخ بازده داخلی ۵۰ درصد طرحها دارای توجیه اقتصادی می باشند که از این تعداد ۷۱ درصد آن مراتع بیلاقی می باشند و ۲۹ درصد آن را مراتع قشلاقی تشکیل می دهند.

همچنین نتایج نشان می دهند که ۶۰ درصد از طرحهایی که دارای توجیه اقتصادی می باشند کمتر از ۲۰ نفر و ۴۰ درصد طرحها بیش از ۲۰ نفر می باشند.

بیشترین نرخ بازده داخلی مربوط به طرح مرتعداری بیلاقی قره حاجیلوی علیا می باشد و کمترین نرخ بازدهی داخلی مربوط به طرح مرتعداری قشلاقی ابک می باشد. طرح مرتعداری قره حاجیلوی علیا دارای وسعتی برابر ۳۸۷/۳۷ هکتار است و تعداد بهره برداران آن نه نفر می باشد، در حالی که طرح مرتعداری ابک با وسعتی برابر ۱۰۵۹ هکتار و تعداد بهره بردار ۱۷ نفر کمترین نرخ بازدهی را دارد.

همچنین از بررسی نتایج چنین بر می آید که در حدود ۸۰ درصد طرحهایی که دارای توجیه اقتصادی می باشند، طرحهایی هستند که وسعت آنها کمتر از ۱۰۰۰ هکتار می باشد.

معیار نسبت فایده به هزینه:

براساس روابط ذکر شده در فصل قبلی و با در نظر گرفتن نرخ بهره به میزان ۲۰٪ نتایج زیر حاصل شده‌اند.

جدول شماره (۲): مقایسه طرحها براساس معیار فایده به هزینه

شماره طرح	نسبت فایده به هزینه	شماره طرح	نسبت فایده به هزینه	شماره طرح	نسبت فایده به هزینه	شماره طرح	نسبت فایده به هزینه
۱	۲/۵۵	۵	۰/۸۱	۹	۱/۴۶	۱۳	۰/۶۰
۲	۰/۵۲	۶	۰/۷۰	۱۰	۲/۲۴	۱۴	۴/۵۳
۳	۲/۰۴	۷	۳/۸۵	۱۱	۰/۵۷		
۴	۰/۴۸	۸	۰/۳	۱۲	۲/۶۳		

براساس این معیار نیز ۵۰ درصد طرحها توجیه اقتصادی دارند و کلیه مطالب ذکر شده برای معیار نرخ بازده داخلی، در این مورد نیز صدق می‌کند.

در بحث مربوط به توجیه‌پذیری اقتصادی طرحها با استفاده از دو معیار نرخ بازدهی داخلی و نسبت فایده به هزینه، نتایج بیانگر این مطلب هستند که از ۱۴ طرح مورد بررسی هفت طرح دارای توجیه اقتصادی بوده و هفت طرح بقیه بدون توجیه اقتصادی می‌باشند. طرحهایی که دارای توجیه اقتصادی می‌باشند به طور عمده از مراتع ییلاقی می‌باشند و تعداد بهره‌برداران آنها کمتر از ۲۰ نفر می‌باشند.

حدود ۳۶ درصد از طرحها دارای نرخ بازدهی بین ۱۰-۰ درصد می‌باشند و حدود ۱۴ درصد از طرحها از نرخ بازدهی بین ۲۰-۱۰ درصد برخوردار می‌باشند و ۳۶ درصد از طرحها دارای بازدهی بین ۲۰ الی ۵۰ درصد می‌باشند و بقیه بیش از ۵۰ درصد نرخ بازدهی دارند.

- از عمده دلایل موفقیت طرحهای مرتعداری بیلاقی می‌توان موارد زیر را نام برد:
- میزان بارندگی زیاد
  - تعادل نسبی دام و مرتع
  - بالابودن کیفیت خاک منطقه
  - کم بودن تعداد بهره‌بردار در مناطق بیلاقی
  - کم هزینه بودن عملیات اصلاحی مراتع بیلاقی به دلیل توان بالقوه بالای مراتع.

پیشنهادها:

- ۱- با در نظر گرفتن نتایج این تحقیق، پیشنهاد می‌گردد که در تهیه و اجرای طرحهای مرتعداری دقت بیشتری اعمال گردد و بدون انجام مطالعات واقعی در مورد توانهای بالقوه اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی موجود منطقه، طرحی نوشته و اجرا نگردد.
- ۲- اجرای یک طرح مرتعداری، با توجه به بافت سنتی غالب بهره‌برداران و وجود پاره‌ای مسایل فرهنگی و اجتماعی، مستلزم فراهم کردن بستر فعالیتهای مشترک و مشاعی با استفاده از ابزارهای ترویجی و تهیه طرح ترویجی قبل از طرح فنی می‌باشد.
- ۳- دقت و نظارت کافی بر روند کاهش تعداد دام بیش از ظرفیت و به موازات آن ارائه راهکارهای پشتیبان در جهت تقویت بنیه اقتصادی خانوار بهره‌بردار.
- ۴- طرحهایی که از نظر نرخ بازدهی داخلی بیش از ۲۰٪ و نسبت فایده به هزینه بیش از یک دارند اجرا شود.
- ۵- کاهش تعداد دام در مراتع، تأمین تسهیلات بانکی ارزان قیمت برای اجرای طرحها، تهیه طرحها با توجه به شرایط اقلیمی و پوشش گیاهی منطقه.
- ۶- واگذاری مراتع به صورت انفرادی و یا به صورت گروههای کمتر از ۲۰ نفر و در مورد اخیر تشکیل تعاونی برای آنها.

منابع:

- ۱- ابراهیمی، ع ۱۳۷۷. تعیین مدل مناسب برآورد ظرفیت چرای کوتاه مدت با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۶۹ ص.
- ۲- ابریشمی، ح ۱۳۷۱. مبانی اقتصاد سنجی. (تألیف داموداد، گجراتی). چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، ۷۳۶ ص.
- ۳- ازکیا، م ۱۳۷۴. طرحهای مرتعداری و بررسی ابعاد اجتماعی آن. فصلنامه جنگل و مرتع، ۲۹: ۱۴-۱۶.
- ۴- انصاری، ن ۱۳۷۳. بررسی دلایل و عوامل مؤثر در عدم مشارکت عشایر در طرحهای اصلاح و احیای مراتع. مجموعه مقالات اولین سمینار ملی مرتع و مرتعداری در ایران، انتشارات سازمان جنگلها و مراتع کشور، ص ۳۵-۴۱.
- ۵- ترک‌نژاد، ا، شیخی، ع و فیروزجانی، ۱۳۷۴. پیش درآمدی بر محاسبه ارزش اقتصادی منابع طبیعی تجدید شونده. پژوهش و سازندگی. ۲۶: ۳۱-۴۰.
- ۶- جعفری صمیمی، ا، ۱۳۷۶. مبانی اقتصاد مهندسی. انتشارات دانشگاه علوم و فنون مازندران، ۳۰۴ ص.
- ۷- چابکرو، غ، ۱۳۷۵. بهره‌برداری بهینه از مواقع شهرستان کازرون. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه. ص ۲۶۱-۲۶۹.
- ۸- خلیلیان، ص، ۱۳۷۵. تحلیل جایگاه منابع طبیعی در توسعه بخش کشاورزی. رساله دکترا، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۴۲ ص.
- ۹- خلیلیان، ص، ۱۳۷۸. اقتصاد منابع طبیعی. مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع، ۱۲۷ ص.

- ۱۰- رمضانی، ع، ۱۳۷۷. ارزیابی خصوصی سازی مراتع در قالب طرح‌های مرتعداری در استان فارس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس، ۷۱ ص.
- ۱۱- سپهرفر، ک، ۱۳۷۴. عوامل مؤثر مشارکت در احیای مراتع منطقه پایتخت گلزار استان خوزستان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۴۷ ص.
- ۱۲- طلطانی، ع، نجفی، ب و ترکمانی، ج، ۱۳۷۱. مدیریت واحد کشاورزی. چاپ دوم، انتشارات دانشگاه شیراز، ص ۲۰۵-۲۵۵.
- ۱۳- سلطانی، غ، ۱۳۷۳. نقش عوامل اقتصادی و اجتماعی در مدیریت و بهره‌برداری از مراتع کشور. مجموعه مقالات اولین سمینار ملی مرتع و مرتعداری در ایران، انتشارات سازمان جنگلها و مراتع کشور، تهران، ص ۵۷-۴۷.
- ۱۴- شمس‌الدینی، ا، خلیلیان، ص، ۱۳۷۹. تحلیل اقتصادی واگذاری مراتع در چارچوب طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی شهرستان ممسنی). فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۳۰: ۱۷۱-۱۴۵.
- ۱۵- کمالی، ع، ۱۳۷۵. طرح جامع مطالعات قابلیت سنجی آذربایجان شرقی- پوشش گیاهی. سازمان برنامه و بودجه آذربایجان شرقی ۵ ص.
- ۱۶- گزارش افق ۱۴۰۰ زیر بخش جنگل و مرتع. سازمان برنامه و بودجه آذربایجان شرقی.
- ۱۷- گزارش عملکرد اداره کل طبیعی آذربایجان شرقی سالهای مختلف. اداره کل منابع طبیعی آذربایجان شرقی.
- ۱۸- مرادی، م، ۱۳۷۸. تحلیل خصوصی سازی مراتع در قالب طرح‌های مرتعداری. مطالعه موردی شهرستان گچساران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، ۸۳ ص.